

Debatten om konkurrencestaten igen, igen

Søren Kaj Andersen, 2017

Konkurrencestaten og dens kritikere

DJØF Forlag, København

512 sider, 350 kr.

Anmeldt af Jesper Vestermark Køber, ph.d., postdoc ved Institut for Informationsstudier, Københavns Universitet

Få begreber har defineret de seneste års debatter om velfærdsstaten, arbejdsmarkedet, skolesystemet og dansk økonomi som begrebet ”konkurrencestaten”. Det skyldes ikke mindst Ove K. Pedersen, der i 2011 satte gang i diskussionerne med bogen *Konkurrencestaten*. Her præsenterede Pedersen en fortælling om det danske samfund, der siden begyndelsen af 1990’erne forandrede karakter fra velfærdsstat til konkurrencestat. Hvor velfærdsstaten var forankret i et ønske om at beskytte og kompensere for kapitalismens konjunkturudsving, søger konkurrencestaten aktivt at tilskynde befolkningen og virksomheder til at deltage i den globale konkurrence. Hvor velfærdsstaten ønskede at danne den enkelte til demokrati, frihed og deltagelse i politiske fællesskaber, ser konkurrencestaten den enkelte som ansvarlig for sit eget liv og frihed som frihed til at realisere individets egne behov. Hvor velfærdsstaten søgte stabilitet, bygger konkurrencestaten på endeløse reformer for at organisere, tilpasse og varetage nationens interesser. Forandringen fra velfærdsstaten til konkurrencestaten begyndte, ifølge Pedersen, med 1990’ernes internationale handelsaftaler, og fik konsekvenser for en række områder af velfærdspolitikken, styringen af den offentlige sektor og forholdet mellem borger og stat.

Konkurrencestatsbegrebet er ikke CBS professorens opfindelse. Siden slutningen af 1990’erne har politiske økonomer brugt betegnelsen til at beskrive forskellige velfærdsstaters transformationer og tilpasninger til globaliseringens vilkår.¹ Pedersen kan derimod tildeles æren for at introducere begrebet for danske læsere, der kvitterede med en samfundsdebat, få andre debatbøger er forundt. Godt hjulpet på vej af daværende finansminister Bjarne Corydons erklæring om, at konkurrencestaten er den moderne velfærdsstat, oplevede bogen en gennemslagskraft, som nærmer sig den, *Oprør fra midten* fik sidst i 1970’erne. Konkurrencestatsbegrebet blev endvidere et skældsord vendt mod

---

¹Se bl.a. Philip G. Cerny: “Paradoxes of the Competition State: The Dynamics of Political Globalization”, *Government and Opposition*, årg. 32, nr. 2, s. 251-274.

de toneangivende politikeres økonomiske politik og dispositioner. Især koblingen mellem ”konkurrencestaten” og ”nødvendighedens politik” har tiltrukket mange kritikere af Helle Thorning Schmidts og Lars Løkke Rasmussens regeringer. Samlet set viste den omfattende debat dog, at Pedersen satte fingeren på flere centrale tendenser i tiden og sammenkædede dem i en provokerende, men ikke desto mindre overbevisende teori om det moderne Danmark.

På den baggrund virker det oplagt, at lektor ved sociologisk institut på Københavns Universitet Søren Kaj Andersen har redigeret antologien *Konkurrencestaten og dens kritikere*. I det alsidige og tankevækkende værk, fortolker og kritiserer 22 forskere, politikere og repræsentanter for interesseorganisationer den toneangivende debatbog. De 22 bidrag serveres i syv afsnit, hvis styrke ligger i forfatterernes fælles ønske om at bringe debatten om konkurrencestaten videre gennem konstruktiv kritik. Mange langer ud efter konkurrencestatens konsekvenser for velfærdsstatens politiske institutioner og menneskesyn, og andre udfordrer Pedersens analytiske og historiske udgangspunkter.

Første afsnit - Den analytiske forankring – består af to artikler, der i udpræget grad motiverer, men også nuancerer Pedersens teoretiske og metodiske tilgang samt studiet af ideers betydning for politik og institutionelle praksisser. Især Kerstin Jacobssons bidrag sammenfatter tre analytiske svagheder ved Pedersens fortolkning af konkurrencestaten, der går igen i flere af de andre kapitler. Hvori består det særlige ved den danske udvikling af konkurrencestaten i modsætning til andre lande? Levner Pedersens analyse for lidt plads til materielle forklaringer og classesamfundsperspektiver på samfundsudviklingen? Hvad er forholdet mellem diskurs og praksis i Pedersens analyse?

Andet afsnit - Valg af konkurrencestat- udfordrer i seks artikler den determinisme, som måske uforskyldt prægede receptionen af *Konkurrencestaten*. Post.doc. Martin Møller Boje Rasmussen pointerer skarpt, at selvom den internationale konkurrence sætter rammerne for de moderne stater, fører det ikke nødvendigvis til én bestemt politik. I de efterfølgende artikler præsenterer forskellige politikere og fagforeningsfolk alternativer og visioner for, hvordan det danske samfund kan realisere en bedre, mere retfærdig og fællesskabsorienteret konkurrencestat. En central pointe for alle artiklerne er, som LO forkvinde Lizette Risgaard understreger, at der ikke er nogen modsætning mellem Danmark som velfærdssamfund og landets stærke konkurrenceevne. På den måde bliver velfærdsstaten forudsætningen for konkurrencestaten og ikke omvendt.

Afsnit tre - Dannelsesideal og uddannelse - tager fat på et af Pedersens mere omdiskuterede kapitler, hvor han beskriver overgangen fra velfærdsstatens dannelsesideal til konkurrencestatens menneskesyn gennem skolepolitikken. Frem for at udvikle den enkelte borger til demokrati, er det Pedersens argument, at konkurrencestaten, ved at ændre folkeskolens formål, forsøger at udvikle den enkelte til ”soldat i nationernes konkurrence”. I tre artikler kritiserer Lars Qvortrup, Anders Bondo Christensen og Stefan Hermann på meget forskellig vis Pedersens skarpe skel mellem velfærdsstat og konkurrencestat. Hvor formand for Danmarks Lærerforening Anders Bondo Christensen kritiserer de seneste års skolepolitik, går særligt professor på DPU Lars Qvortrup i clinch med *Konkurrencestatens* analytiske ramme. Han argumenterer overbevisende for, at vi i stedet for

at se konkurrencestaten som et subjekt, bør bedømme udviklingen af folkeskolen på baggrund af analyser af politiske handlinger, ideologier, udfordringer og målsætninger.

Afsnit fire - Styringen af den offentlige sektor – indeholder to kritiske bidrag fra forkvinde for Dansk Psykolog Forening Eva Secher Mathiasen og FTF-forkvinde Bente Sorgenfrey om New Public Management, der, ifølge Ove K. Pedersen, er et væsentligt fundament for konkurrencestaten, men som få politikere vil forsvare. Professor i statskundskab Kurt Klaudi Klausen viser i et oversigtskapitel, hvorfor tanker om New Public Management blev introduceret, og hvordan styringen af den offentlige sektor volder problemer for nutidens offentlige ansatte. Samtidig giver han bud på, hvordan forskellige styringsparadigmer kan forenes om at skabe en stærk, produktiv, nytænkende, effektiv og fleksibel offentlig sektor.

Afsnit fem - Arbejdsmarkedet og konkurrencestaten - diskuterer forandringer af det danske arbejdsmarked. Her bringer antologien et af de få bidrag, der ikke i sit udgangspunkt er kritisk indstillet overfor den konkurrencestat, som Pedersen skitserede. Dansk Industris administrerende direktør Karsten Dybvad pointerer ikke overraskende i sin artikel, at den danske konkurrencestat via medlemskabet af EU øger mulighederne for vækst og velstand, der er forudsætningen for et velfærdssamfund. Samtidig udmærker dette bidrag sig ved at indtænke EU, selvom artiklen ikke for alvor forholder sig til kritikken af den internationale konkurrences konsekvenser for det sociale sikkerhedsnet, som 3F formand Per Christensen beskriver i det efterfølgende indlæg.

Afsnit seks - Borgeren, hverdagen og demokratiet - indeholder tre bidrag, hvor Pedersens analyse af demokratiets forandring i overgang fra velfærdsstat til konkurrencestat nuanceres og kritiseres. Ifølge Pedersen har det danske samfund gennemgået en af-demokratisering, hvor deltagelsesdemokratiet erstattes af mere teknokrati og uigennemskuelige beslutningsprocedurer. Lektor i statskundskab Lars Torpe fører i store træk Pedersens analyse videre og argumenter for, at den danske medborgeridentitet, som blev udviklet under velfærdsstaten, kom under pres fra årtusindeskiftet. Professor i idehistorie Mikkel Thorup kritiserer Pedersen for ikke at beskrive de ideologiske begrundelser for det demokratitab, som Thorup hævder, at der er fundet sted siden 1970'erne, hvor politikere bevidst har arbejdet for at begrænse folkelige fællesskabers indflydelse på markedet. Baseret på antropologiske studier supplerer afsnittets sidste kapitel af Maja Hojer Bruun, Mikkel Rytter og Stine Krøijer på overbevisende vis konkurrencestatsteorien med "selvstændighedssamfundet." Et samfund, der i stigende grad stiller krav om, at borgeren udvikler selvstændighed og står til ansvar for sine beslutninger og valg i livet.

Afsnit syv - Historien og konkurrencestaten – viser i to bidrag, at den globalisering, som konkurrencestatens fremkomst er udtryk for, langt fra er et nyt fænomen. Historikerne Jeppe Nevers og Per Boje og etnologen Thomas Højrup demonstrerer, at Pedersens beskrivelse af det 20. århundredes udvikling og overgangen fra nationalstat til velfærdsstat til konkurrencestat mangler et længere tidsperspektiv. Stærkest står denne pointe i Nevers og Bojes artikel, hvor de trækker konkurrencestatsperspektivet tilbage til grundlæggelsen af de moderne stater og argumenter for at betragte globaliseringen som et langstrakt historisk fænomen, der svinger i intensivitet.

I antologiens efterord kommenterer og analyserer Ove K. Pedersen artiklernes forskellige kritikpunkter i 12 såkaldte lærestykker. Dette ganske gode essay kan anbefales som opsummering og en indføring i debatten om konkurrencestaten. Pedersen imødegår kritikken og diskuterer, hvad han selv har lært af debatten.

Konkurrencestaten og dens kritikere kan læses som en særdeles grundig anmeldelse af og kommentar til Ove K. Pedersens bog. Langt hen ad vejen nuancerer, udfordrer og perspektiverer antologien de diskussioner, der fulgte i kølvandet på *Konkurrencestaten*. Desværre hæmmes bogen af, at for mange af bidragene har for lidt at byde på og præsenterer velkendte kritikpunkter af konkurrencestaten frem for at introducere nye bud på fremtidens samfund. Det er primært politikerne og fagforeningsrepræsentanternes refleksioner, der giver en fornemmelse af ekkokammer. En mere skarp redigering kunne have skåret en fjerdedel af bidragene fra og efterladt os med en mindre langtrukken bog, der måske med mere præcise kritikpunkter kunne have skabt en ny debat om konkurrencestatsbegrebet. De bedste bidrag udfordrer Ove Kaj Pedersens bog og angriber de analytiske præmisser, der ligger til grund for den. Her skal foruden de allerede nævnte fremhæves lektor ved Forskningscenter for Arbejdsmarkeds- og Organisationsstudier Christian Lyhne Ibsens kapitel om udviklingen i den danske aftalemodel og rektor ved Professionshøjskolen Metropol Stefan Hermanns kritik af Pedersens tidsafgrænsning og begrebsbrug.

De 22 artikler har mange overlap og veksler på kryds og tværs mellem at udstille svaghederne i Pedersens analyser og samtidig kritisere de tendenser, som *Konkurrencestaten* belyste. Jeg vil i den forbindelse fremhæve to iagttagelser, som skarpt udfordrer det fundament, Pedersen bygger sin analyse på. For det første minder flere af forfatterne os om, at *Konkurrencestaten* præsenterede en for firkantet forestilling om de historiske forandringer, det danske samfund gennemlevede fra sidste halvdel af det 20. århundrede. De samfundstendenser, som Pedersen observerede, skal ikke ses som et brud med den herskende statsopfattelse, men som politiske beslutninger, der forsøgte at løse aktuelle problemstillinger og videreføre det eksisterende samfunds grundpiller. Som flere af forfatterne argumenterer for, er det for tidligt at afskrive velfærdsstatens medborgerskabsideal fuldstændig, ligesom mange af det 20. århundredes stærke idealer fortsat er tilstede i samfundsdebatten. Derudover nuancerer en række af forfatterne forandringen af folkeskolen, indførelsen af New Public Management, og årsagerne til demokratiets krise og viser, hvor kompleks historieskrivningen om disse forhold bør være.

For det andet overser Pedersen i sin samfundsdiagnose den politiske dimension, der skabte forandringerne og skal skabe dem i fremtiden. Hvorfor var det eksempelvis de danske centrum-venstre partier, der gennemførte en række af de reformer, som ifølge Pedersen ledte til konkurrencestaten? Det får vi hverken svar på i *Konkurrencestaten* eller i *Konkurrencestaten og dens kritikere*. Til gengæld kritiserer og leverer flere af antologiens politiske indlæg stof til gode refleksioner og diskussioner, om hvordan venstrefløjen skal håndtere den konkurrencestatslogik, der fortsat præger de politisk-økonomiske diskussioner. Både Per Bregengaard/Margit Kjeldgaard og Uffe Elbæk tager i erkendelsen af kon-

kurrencestatens diskursive magt fat på de væsentlige spørgsmål, der må stilles for at udfordre den: Hvordan kan der skabes en demokratisk omstilling, der på samme tid modvirker den stigende ulighed og nedsætter forbruget af naturens ressourcer?

Antologien kan også læses som en debatbog, der vil mere end at korrigere Ove K. Pedersens bog. Flere af artiklerne giver bud på alternative samfundsforestillinger med fællesskabsorienterede løsninger på fremtidens udfordringer. I den henseende er bogen dog tynget af, at forfatternes forventninger i overvejende grad bygger på en romantisering af velfærdsstaten, som man også kan anklage Ove K. Pedersen for at videreføre. På den måde afspejler mange af antologiens artikler en længsel efter fortiden, som præger meget af det politiske landskab i disse år. De er optaget af velfærdsstatens forfaldshistorie, men knap så meget af løsninger på samfundsudfordringerne i det 21. århundrede. *Konkurrencestaten og dens kritikere* er således en glimrende antologi, når den udfordrer konkurrencestatens logik, men bringer ikke mange nytænkende samfundsvisioner.